

## ОКУУЧУЛАРДЫ УЛУТТУК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨ ТАРБИЯЛОО

*Түгөлбай уулу Абдыкалил – магистрант,  
МПНО -1-20 тайпасынын*

**Аннотация:** Макалада окуучуларды улуттук өзгөчөлүктөр аркылуу тарбиялоо каралат, чет жактан келген маданият жан дүйнөбүздөн орун алып алганы, эмнеден катчылык кетиргенибиз, Батыш маданиятынын, Араб маданияты –нын жайылышын, андан чыгуунун жолдору каралат.

**Ачык сөздөр:** Тарбия, тарбиялоо процесси, адеп –аклак, этика, эстетика, нравалуулук, баалуулук, этнопедагогика, улуттук өзгөчөлүк, улуттук аң-сезим.

## ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЯХ

*Түгөлбай уулу Абдыкалил – магистрант,  
группы МПНО -1-20*

**Аннотация:** В статье рассматривается воспитание школьников через национальные особенности, наличие чужой культуры в наших сердцах, что мы делали не так, распространение западной культуры, арабской культуры и пути выхода из этого.

**Ключевые слова:** образование, воспитательный процесс, нравственность, этика, эстетика, нравственность, ценности, этнопедагогика, национальная идентичность, национальное самосознание.

## EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN IN NATIONAL CHARACTERISTICS

*Tugolbai uulu Abdykalil-  
Graduate student of MdPMPE-1-20*

**Annotation:** The article discusses the education of schoolchildren through national characteristics, the presence of a foreign culture in our hearts, what we did wrong, the spread of Western culture, Arab culture and ways out of this.

**Key words:** education, educational process, morality, ethics, aesthetics, morality, values, ethno pedagogy, national identity, national self-consciousness.

“Тарбиялоо – бул атайын уюштурулган, башкарылуучу, текшерилүүчү жаш муундун коомго зарыл жана пайдасы тие турган касиеттерин, кулк мүнөздөрүн жана сапаттарын калыптандыруу максатындагы педагог менен тарбиялануучунун аракетинин жүрүшү жана жыйынтыгы болуп саналат” – деп жазат Э. Мамбетакунов “Педагогиканын негиздери аттуу китебинде.

Бүгүнкү күндө **актуалдуу** болгон маселе - ар бир эле улут үчүн, анын ичинде кыргыздар үчүн, улуттук баалуулукта келечек муунду тарбиялап алуу, өстүрүү. Жакынкы мезгилде эле эч кандай көйгөй болбой турган болуп көрүнгөн жат чет өлкөнүн маданияттарын кабыл алып, өзүбүздүн маданиятыбызды колдон каратып туруп алдырып жиберип жатканыбызда, кайрадан уңгубузга мамалекет башчысы баш болуп кайрылууга аргасыз болдук. Президентибиз бийликке киришээри менен эле биринчи жарлыгы: - “Ички саясаттын эң маанилүү багытын — жогорку моралдык ченемдерди, каада-салттарды, салттуу болгон үй-бүлөлүк жана коомдук баалуулуктарды, сергек жашоону өздөштүрүү, Кыргызстан элдеринин маданияттарынын дөөлөтүн, кайталангыстыгын жана бирдиктүүлүгүн чагылдырган жалпы адамзаттык баалуулуктардын системасына өтүү аркылуу жарандарды тарбиялоону колдоо максатында Президент Садыр Жапаровдун «Жарандардын рухий жана адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө» биринчи Жарлыгы чыкты”-деп белгилейт президенттин маалымат булагы.

Баалуулук жөнүндө интернет булактарында – “Баалуулук - адам, социалдык топ жана жалпысынан алганда коом үчүн айлана-чөйрөдөгү объектинин (жаратылыш коомдук турмуштун кубулуштарында кездешүүчү жакшылык жана карасанатайлык, сылыктык жана оройлук, сулуулук жана көрксүздүк жана башка) оң жана терс мааниси. Үстүртөн караганда баалуулук буюмдун же көрүнүштүн өз касиети сыяктуу сезилет, чындыгында ал касиет жаратылыштын өзүндө, объектилердин ички структурасында эмес, ал адамзаттын иш аракеттеринин чөйрөсүнө, алардын кызыкчылыктарына, социалдык мамилелерине гана таандык. Адам коомдун турмушуна, тагдырына, өлкөнүн келечегине таасири тие турган жаратылыштын баалуулугу социалдык турмуштун көрүнүштөрүнө баа бере албай коё албайт. Анын төмөндөгүдөй түрлөрү бар: материалдык, коомдук-саясий жана рухий баалуулуктар бар”-деп жазат.

Ал эми улуттук баалуулук жөнүндө ошол эле интернет булактарында – “Улуттук баалуулуктар ар бир улуттун, элдин туу туткан, төп көргөн ал муздактан бери аздектеп, эненин сүтү, бешиктеги ыры менен атанын кеби, нарктуу санжыралары менен укумдан-тукумга, атадан балага сакталып, өтүп келе жаткан баалуулуктары бар. Баалуулуктар руханий жана заттык болуп бөлүнөт. Кыргыз элинин байыртадан бери сактап келе жаткан баалуулуктары көп. Биздин тарыхыбыз, тилибиз, динибиз, маданиятыбыз, салт-санаабыз, тарыхый эстеликтерибиз ушуга окшогон көптөгөн баалуулуктарга байбыз”- деп айтат.

Инсандын калыптануу процессинде руханий-адептик тарбиянын артыкчылыктуу ролу И.А.Ильиндин, Я.А.Коменскийдин, А.С. Макаренко, И.Г. Песталоцци, А.И. Пирогова, Ж.-Ж. Руссо, В.А. Сухомлинский, К.Д.Ушинский жана башкалар.

Психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдө руханий-адептик тарбиянын ар кандай багыттары жана концепциялары берилген. Кеңири таралган түшүнүктөрдүн бири адеп-ахлактык тарбиянын мазмундук мүнөздөмөлөрүн адеп-ахлак жана этиканын негизги категориялары аркылуу карайт. Адеп-ахлактык тарбиянын максаттары, милдеттери, мазмуну, формалары жана ыкмалары Ю.К. Бабанский, О.С. Богданова, В.В. Воронова, И.И; Зарецкая, А.С. Макаренко, А.И; Болдырев; Б.Г. Селиванова, И.Ф. Харламова, С.В. Черенкова, Н.Е. Щуркова жана башкалар.

Изилдөөчү Н. Кубанычбекова өз эмгегинде кыргыз илимпоздопоздору жөнүндө мындай жазат – “значительно научных изыскании, где освещены различные аспекты традиционной педагогической культуры кыргызского народа (Р. Абдраимова, А. Алибеков, Б. Апышев, А. Аттокуров, Ж. Бешимов, А. Измаилов, Н. Имаева, А.Исаев, А. Калдыбаева, Т. Ормонов, Ж. Орозбаев, У. Эгембердиев и. т. д.)”.

Улуттук баалуулуктар боюнча М. Мийзамов, Г. Жакыпова, Н. Ташматовалар улуттук баалуулуктар боюнча иштесе, С. Мырзаibraимов дин жана улуттук баалуулуктар тууралуу изилдеп иштешкен.

М. Мийзамов жазган эмгегинде – “ Улуттук нуктагы таалим-тарбияны, каада-салтты ислам баалуулуктары менен айкалыштырып тарбиялоо мезгили келдиге деп ойлоймун. Ыйманы бүтүн, адептүүлүк жактан таза жаны муундун ар тараптан жана гармониялык түрдө өнүгүшүнүн эн маанилүү шарттарынын бири болуп саналат. Мындан тышкары өспүрүм дөр адептүүлүк жактан таза түшүнүккө, ишенимге, сезимге, келбетке жана сапатка мектептеги адилеттүү окуу-тарбия иштеринин жана үй-бүлөдөгү туура таалим-тарбиянын негизинде гана ээ боло алышат. Кыргыз улутунун улуу рух, дөөлөт, наркын, салтын тарыхын, баалуулуктарын жокко чыгаруу менен дүйнөнүн азыркы кыйындары деп эсептелген Америка жана Европа мамлекеттери он таасир берип жаткан демократиянын чечимдерин кыргызга түздөн-түз тануулоо жолу менен киргизүү терс таасирин тийгизээрин азыркы убактагы окуялар таасын көрсөтүүдө”- деп баяндаган.

С. Мырзаibraимов болсо диндик позицияда туруп баалуулук жөнүндө – “Ислам дүйнөтаанымында баалуулуктар негизинен диндик жана диндик эмес деп бөлүнбөйт. Анткени жогоруда айтылгандай бардык баалуулуктар негизинен диндик баалуулуктар

болуп эсептелет. Анткени канчалык адам баласы кээ бир баалуулуктарды акыл эси менен аныктагандыгын ойлосо да Теңир тарабынан берилген акыл эс аркылуу Теңир тарабынан түзүлгөн системанын чегинде гана ой жүгүртүүдө. Баалуулуктарды аныктоонун Исламдык усулу болсо болгону ошол баалуулуктарды туура аңдап туура жашоого туура багыт берүүчү өзгөчөлүккө гана ээ болуп эсептелет. Бул усулду билбей туруп адам баласы (Исламдык ишеним боюнча) туура эмес нерселерди баалуулук катары көрүп алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Ислам динине туура келген баалуулуктар кантип аныктайбыз деген маселеде да еки көз караштын ортосунда кайчы пикирлер бар. Коомчулуктун басымдуу бөлүгү дин жөнүндө жетишээрлик маалыматы жок туруп логикалык бүтүмдөр аркылуу аныктаган баалуулуктарды диндик баалуулук катары көрсөтүп коомчулукка тануулоо аракетин көрүүгө болот. баалуулуктардын логикалык аныктоосуна, адамдын советтик мезгилде алган тарбиясы, же болбосо азыркы учурдагы батыш маданиятынын таасири, базар экономикасынын таасири, кыргыз элинин байыртадан бери колдонуп келген (туура жана туура эмес) колдонуштары жана ошондой эле учурдагы ооздукталбаган оопасыз публицисттик маданияттын таасирин эске салсак болот» - деп белгилейт.

С. Рыспаев улуттук нарк – насил, насаат болоор учурлар жөнүндө арманын мындай бөлүшөт – “Чынымды айтайын, бала күнүмдөн бери Токтогул районунун Сары-Камыш деген тоолуу, машинанын түтүнү абасын булгабаган, шаардын дүңкүлдөгөн попмузыкасын тыңшап укпаган, теледен кыйшаңдаган Европа стилин карап көрбөгөн, нагыз кыргыз духу менен жашаган айылда чоңоюп, чоң ата –чоң энемдин колунда тарбия алып, алар менен бирге аш-тойлордо, карыялардын арасында, кешигин ичип, кебин тыңшап жүрүп жетилсем да, алардын не бир укмуш сөздөрүн таназар албай койгон кездериме азыр бармагымды тиштеп өкүнүп отурам. Анткени алар мен үчүн жандуу тарых экен да! Алар мен үчүн тарыхты үйрөтөр мектеп экен да!. Алар мен үчүн окуп бүткүс, баасы жок китеп экен да! Алар мен үчүн нагыз элдик мугалим, элдик улуу академиктер экен да! Ошону убагында билбей, барктап-баалабай, уксак уккан жерде, көрсөк көргөн жерде калып, магнит лентасына түшүрүп алууга мүмкүн болгон болсо да, алар арабызда түбөлүк жашап жүрө бере тургансып, далай мүмкүнчүлүктөрдү шамалга кетириптирбиз!”.

Ооба эгемендүүлүк жылдарынын башталышында жашообузга кирип келген Батыштын жакшысы менен катар ыплас маданияттарынын жайылышы, Арабдардын ислам дининдеги баалуулуктарынын ханафий мазгабы менен катар радикал мазгаптардын эл арасына тарап кетиши, чыныгы кыргыздардын руханий көрөнгөсүн бош калтыргандай акыбалага алып келди. Коомчулук ислам дини менен катар арабдашып, өз улутунун руханий адеп-аклагына нигилисттик көз карашта карап, маңкурт болгонун сезбей да калды, ушул сүннөт, ушундай болуш керек деген жигиттердин, мен бир гана Аллахка жүгүнөм, кайната, кайненеме жүгүнүүгө милдеттүү эмесмин, күйөөмө гана кызмат кылам деген келиндердин армиясы пайда болду. Тарыхыбыз, тилибиз башта орусташса эми арабдаша баштады. Мамлекет динди “Ханафий “ мазгабында болуш керек дегенине карабай башка агымдар да оз окууларын жайылтууга аракеттерин солгундатпай улам дем берип тамыр жайылтууда.

М. Абдылдаевдин “Ислам” аттуу китебинде ханафизм окуусу жөнүндө – “Ханафиттердин каймана чыдамдуу мамилеси жана исламга чейин калыптанган жергиликтүү ырым-жырымдарды (үрп-адаттар) кеңири колдонушу ыңгай түзгөн. Ушунун натыйжасында ханафизмди көчмөндөр ыктыяр менен кабыл алып (так айтканда түрк элдери), ошону менен өздөрүнүн эски үрп –адаттарын сактап калган”- деп жазат. Бул окуу ислам дини руханий жан дүйнөсү кучтүү, оз каада – салттары, жөрөлгөлөрү, жүрүм – туруму, эстетикалык, нравалык, адеп – ахлактык табити бар көчмөн түрк элдерине начар таралышы кыйынчылыкта жүргөн мезгилине туш келет. Бул окууну жаратуучу Абу Ханиф жана анын көрүнүктүү окуучусу Юсуф Якуб (795-өлгөн) болгон.

Ошентип кыргыздардын жашоосуна да ислам дининин руханийлиги кирип келди. Э. Сулайманов этнография китебинде – “ рухий маданият дегенибиз – адамдардын (элдердин) коллективдүү аң-сезими тарабынан иштелип чыккан өндүрүш ыкмаларынын, элдик билимдин, каада – салт, үрп – адат, ар түркүн искусство жана элдик чыгармачылыктын, диний ишенимдердин жалпы системасы”- деп белгилейт.

Улуттун руханийлигин жок кылыш үчүн кандай кылыш керектигин Д. Сарыгулов - “ Улуттук сезимди жок кылыш үчүн тарыхты жок кылыш керек, тарыхты жок кылыш үчүн санжыраны жок кылыш керек. Кыргызды илгертен санжыра сактап келген”- деп насаатын айтат. Улутубуздун борбору болгон, руханийлик кенчин алып жүргөн интеллегенциянын уюткусу жашаган борборубуз Бишкек шаарында кыргыз тилинде балабакча болбошу жалпы эле баарыбыз улутубуздун руханийлигине кайдыгер экенибизди көргөзүп турат.



Кыргыз жараны жалпы адамзат жараткан баалуулуктар менен катар улуттук каада-салтын, нарк-насилин, жөрөлгөлөрү, адаттары, жүрүм-туруму, диний түшүнүктөрү менен эриш-аркак өнүгүп, атуулдук, мекенчилдик деми күчтүү болсо, улуттун жашап, өнүгүшүнө салым кошкон болот. Улуттук коомчулукта ушундай деми күчтүү инсандардын болушу, улуттун дүйнөлүк жалпы боёкторунда өзгөчөлөнүп көрүнүшүнө жол салат.

Бул көйгөй учур талабы экендиги президент С. Жапаровдун “Улуттук нарк жөнүндөгү” жарлыкка кол койгондугунун мааниси төмөндөгүдөй – “ Жер жүзүндөгү ар бир улуттук нарк адамзаттын жан дүйнө казынасынын кайталангыс табылгасы болуп саналат. Жалпы адамзаттык нарк улуттук-этникалык маданияттардын көп түрдүү биримдигинен түзүлөт. Жаратылыштагы биоартүрдүүлүк сыяктуу эле адамзат коомундагы социомаданий ар түрдүүлүк да мыйзам ченемдүү көрүнүш. Улуттук нарк башка элдерге да жакын жана түшүнүктүү болуп, жалпы адамзаттык баалуулуктардын катарына кирет. Ошондуктан ал калктардын, этностордун ортосундагы ынтымак-достукка, өз ара мамилеге шайкешип, бириктирүүчү кызматты аткарган”.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик катчысы М. Касманбетов тарбиялоодогу проблема жөнүндө – “ Азыр дүйнө тынч эмес, ал кескин өзгөрүп жатат. Мындай карама-каршылыктардын көбү байыртан келаткан руханий баалуулуктарга маани берилбей калганынан, таалим-тарбиянын солгундап кеткенинен, адеп-актык мамилелердин бузулганынан, адамдык нарк-насилдин төмөндөгөнүнөн улам келип чыгат. Адамзаттын

түбөлүктүү баалуулуктары күнүмдүк материалдык кызыкчылыктардын көлөкөсүндө калды, улам четке сүрүлүп барат.... Тарых!.. Тил!.. Маданият!.. Ушул үчөө өз ара эриш-аркак жуурулушканда, нечен кылымдар кыйрынан муундан-муунга таберик болуп келаткан ата-баба тарых-таржымалы менен салт-санаасы, акыл-парасаты менен адеп-актыгы келечекке ак кызматын үзгүлтүксүз өтөй алат. Ата-баба салтын тутпаган, наркын күтпөгөн адам баласынын арымы кыска, келечеги бүдөмүк болору анык”- дейт докладында. Чындап эле тарбиялоо процесси татаал көрүнүш.

Тарбиялоо процесси деген эмне деген суроого Э. Мамбетакунов – “Тарбиялоо процесси – мезгил менен чектелбеген процесс . Адамдын турмушунун өзү тарбиялоо процесси катары каралгандыктан, ал аныкталган мезгил менен бүтпөйт. Демек, адам канча жыл жашаса тарбиялоо процесси ошончо убакытта жүрөт. Тарбиялоо процесси адамдын жашоосунда тынымсыз, узгүлтүксүз орун алат. Бирок, анын жаш курактык мезгилиндеги, тактап айтканда мектептеги тарбиялоо процессинин таасирлери, анын негизги мүнөздөмөлөрүн, сапаттарын калыптоодо орчундуу орунду ойнойт...Тарбиялоо процессинде кыргыздын улуттук өзгөчөлүктөрүн дайыма колдонуу”-деп жооп берген.

С. Вальченко балдарды патриоттук маанайда тарбиялоо жөнүндө – “В основе патриотического воспитания детей было формирование любви к матери, родному дому, природе, т.е. всему тому, что сопровождало их первые шаги по земле. Родители своим примером, отношением к труду и родине, жизни и семье, поступками стремились сформировать в детях должные свойства. Они также исподволь приучали детей к мысли о деятельном характере патриотизма, к идее служения своей стране и народу. Этому во многом способствовали героические предания, былины, сказки, исторические песни и плачи”- деп жазган.

Ш. Базарбаев кыргыздардын дүйнөлүк цивилизациядагы ордун – “Кыргыз эли байыркы эл болгондуктан, анын дүйнөлүк цивилизациядан алган орду бар. Энесай, Алтай аймактарын эске албаганда да, азыркы Кыргызстандын дүйнөлүк маданиятка кошкон салымы, адамзаттын пайда болушу жана өнүгүшүндө ойногон ролу зор экендигин тарых далилдейт”-деп белгилейт.

Г. Волков бардык эле элдер дүйнөлүк цивилизацияга өз маданияты аркылуу кошушун – “Этнопедагогика показывает, что у всех народов, в том числе и исчезающих, в древней самобытной культуре много такого, что в состоянии обогатить мировую цивилизацию”- деп айтат.

Улуттук нарк жөнүндөгү “ маселеде төмөндөгүдөй токтом кабыл алынган, үзүндү келтирели – “нарк маселесинде диний ишенимдердин жана каада-салттын баалуулуктарын бири-бирине карама-каршы койбоо;

коомго, өлкөгө жан дили менен берилген өрнөктүү, нарктуу жаранды калыптандырууда чөлкөмдүк, этникалык жана материалдык кызыкчылыктардан улуттук аң-сезимдин артыкчылыгы;

нарктуулук бала бакчадан, мектептен, жогорку окуу жайдан жана башка коомдук институттардан эмес үй-бүлөдөн башталарын эске алып, өлкөнүн эң негизги ресурсу катары салттуу үй-бүлөлүк баалуулуктарды жайылтуунун артыкчылыгы;

коомдун нарктуу өкүлүн жана нарктуу мамлекеттик кызматчысын калыптандырууда мамлекеттик тилге жана тарыхый баалуулуктарга өзгөчө көңүл буруу;

улуттук нарктуулукту жайылтууда ийгиликтерге жетүү үчүн ар бир муундун физиологиялык жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө жараша методдорду, талаптарды иштеп чыгуу”.

Жыйынтыктап айтканда улуттук нарк – насибибизди , адеп – аклагыбызды, маданиятыбызды колго алып, кыргыз улутун улут катары сактап калуу келечек муундун милдети Жалпы жапа тырмак киришсек да батышчыл агым жана арапташууну дээрлик чектеп салышыбыз эми күмөн, ошого карабай аракет токтобошу шарт.

**Колдонулган адабияттар:**

1. Э. Мамбетакунов. Педагогиканын негиздери. Бишкек, 2019-ж
2. М. Абдылдаев. Ислам. Фрунзе, 1990-ж
3. Г. Волков. Этнопедагогика. Москва, 1999-ж
4. Э. Сулайманов. Этнография. Жалал-Абад, 2010-ж
5. Ш.Базарбаев. Кыргыз маданиятынын өнүгүү диалектикасы. Ош, 2001-ж
6. С. Мырзаibraимов . Теология факультетинин илимий журналы. 20-21-саны 2015 –ж
7. С. Рысбаев. Кыргыздын элдик нарктуу түшүнүктөрү. Бишкек, 2020-ж
8. М. Мийзамов. Улуттук баалуулуктар менен замандын талабына ылайык тарбиялоо зарылдыгы. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №8,2016-ж
9. <https://ok.ru/madaniyatm/topic/>
10. <http://kreativ-taalim.com/uluttuk/>
11. <https://ky.wikipedia.org/wiki/>
12. <http://www.president.kg/kg/okujalar/zhanylyktar>
13. <https://ky.wikipedia.org/wiki/баалуулук>
14. <http://kyrgyztuusu.kg/?p=22146>. 28.05.22.
15. <http://kg.kabar.kg/news/mamleketik-katchy-s-i-nbek-kasmambetov-ulu-narky-zhurt-kutu/>
16. <https://nazarnews.org/ru/posts/sadyir-zhaporov-uluttuk-nark-zhnnd-zharlyikka-kol-kojdu>